

Selanik ve Kavala'daki Osmanlı-Türk Mimari Mirası Üzerine Bir İnceleme: “Kültür Köprüleri 1” Kitabı Bağlamında Değerlendirme

Gildis Tachir^{1*}

Trakya Üniversitesi

gildistachir@gmail.com

ORCID No: 0000-0003-4863-4339

Gülcan İner²

Kırklareli Üniversitesi

gulcan.iner@klu.edu.tr

ORCID No:0000-0003-3302-2321

Submission Date: 18.07.2025 / Acceptance Date: 28.09.2025

Öz

Çalışma, Balkan coğrafyasında konumlanan Selanik ve Kavala kentlerindeki Osmanlı-Türk mimari mirasını konu alan “Kültür Köprüleri 1: Selanik ve Kavala Bölgesindeki Osmanlı-Türk Mimari Mirası” başlıklı kitaba odaklanmaktadır. Nevnihal Erdoğan, Hikmet Temel Akarsu, Seda Kaplan ve Meltem Ezel Çırpı tarafından ortaklaşa hazırlanan çalışma, 2016 yılında Kocaeli Üniversitesi Vakfı Yayınları tarafından yayımlanmıştır. Kitabın temel amacı, Selanik ve Kavala kentlerindeki Osmanlı dönemi mimari mirasını sistematik biçimde belgelemek, bu yapıların tarihsel süreç içerisindeki dönüşümünü analiz etmek ve hem akademik araştırmalara hem de kültürel mirasın korunması ve turistik rehberlik çalışmalarına katkı sağlamaktır. Bu doğrultuda çalışmada, Selanik ve Kavala kentlerinin tarihsel bağlamı, kültürel katmanları ve Osmanlı dönemine ilişkin mimari izleri; yapıların bilinen adları, işlevleri, plan özellikleri ve günümüzdeki kullanım biçimleri üzerinden incelenmektedir. Her iki kentte yer alan cami, hamam, türbe, bedesten, su kemeri, konak, hastane ve kamu yapıları gibi farklı işlevlere sahip mimari örnekler aracılığıyla Osmanlı'nın kentsel ve kültürel mirası değerlendirilmektedir. Eser, mimarlık tarihi, kültürel mirasın korunması ve mimari kimlik tartışmaları bağlamında kapsamlı bir kaynak sunmakta; aynı zamanda Balkanlar'ın ortak hafızasına da önemli katkı sağlamaktadır.

ANAHTAR KELİMELEER: Kültürel Miras, Mimari Miras, Kentsel Bellek, Selanik, Kavala.

ABSTRACT

The study focuses on the book entitled “Cultural Bridges 1: Ottoman-Turkish Architectural Heritage in the Thessaloniki and Kavala Region”, which examines the Ottoman-Turkish architectural heritage located in the Balkan geography. Authored collaboratively by Nevnihal Erdoğan, Hikmet Temel Akarsu, Seda Kaplan, and Meltem Ezel Çırpı, the work was published in 2016 by Kocaeli University Foundation Publications. The primary aim of the book is to systematically document the Ottoman-era architectural heritage in Thessaloniki and Kavala, to analyze the historical transformation of these structures, and to contribute both to academic research and to cultural heritage conservation and touristic guidance efforts. In this respect, the study explores the historical context and cultural layers of Thessaloniki and Kavala, as well as the architectural traces of the Ottoman period, through the examination of the buildings' known names, functions, planning characteristics, and current uses. Various architectural examples with different functions—such as mosques, baths, tombs, covered bazaars, aqueducts, mansions, hospitals, and public buildings—are analyzed to evaluate the urban and cultural heritage of the Ottoman period. The book offers a comprehensive resource within the framework of architectural history, cultural heritage conservation, and debates on architectural identity, while also making a significant contribution to the shared memory of the Balkans.

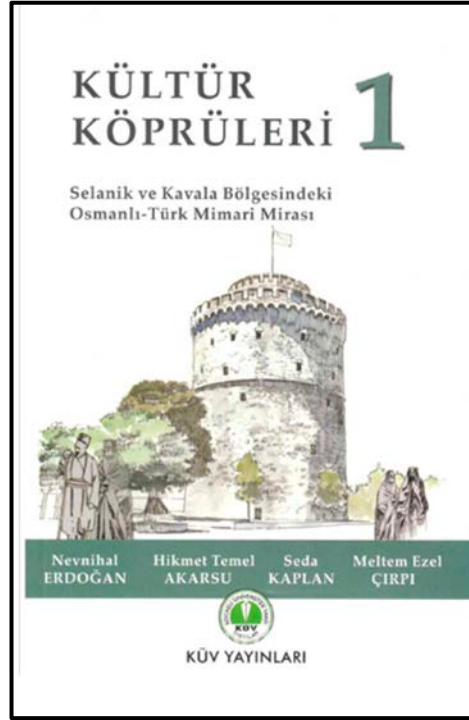
KEY WORDS: Cultural Heritage, Architectural Heritage, Urban Memory, Thessaloniki, Kavala.

GİRİŞ

Balkan coğrafyasında kent belleğinin ve kentsel hafızanın miras olarak devralınması, korunması ve aktarılması sürecinde mimari eserlerin rolünü ve önemini ele alan “Kültür Köprüleri 1: Selanik ve Kavala Bölgesindeki Osmanlı-Türk Mimari Mirası” başlıklı kitap, Nevnihal Erdoğan, Hikmet Temel Akarsu, Seda Kaplan ve Meltem Ezel Çırpı'nın ortak çalışmasıyla kaleme alınmıştır. Kitap, Ocak 2016'da Kocaeli

*Sorumlu yazar.

Üniversitesi Vakfı Yayınları (KÜV Yayınları) tarafından yayımlanmış olup ISBN numarası 978-605-83983-5-1 olarak belirlenmiştir (Şekil 1).

Şekil 1. *Kültür köprüleri1 Kitabı Kapak Sayfası (Erdoğan vd., 2016).*

Balkanlarda kültürel mirasımızı oluşturan mimari yapıtların tarihsel ve güncel durumlarını titizlikle inceleyen kitap, bu yapıları tarihsel veriler ve görseller aracılığıyla aktarırken aynı zamanda Balkan coğrafyasının Türk kültürüyle kesişen ortak hafızasını, tarihsel derinliğini, çok yönlü toplumsal zenginliğini ve ortak aidiyetin ortaya çıkardığı mimari birikimi de yansıtmaktadır. Bu yönüyle kitap; hem akademik bir ders kaynağı, hem araştırmacılara yönelik bir tarih incelemesi, hem de turizm rehberi işlevi gören bir "yurtdışı mimari yapıtlar kitabı" niteliğini taşımaktadır.

Selanik ve Kavala kentleri, ilkçağlardan itibaren Roma, Bizans, Osmanlı ve günümüz Yunanistan'ı gibi birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış, derin kültürel katmanlara sahip önemli liman kentleridir. Her döneme ait kentsel bellek niteliğindeki çok sayıda kültürel mirası bünyesinde barındırmaktadır.

Kitap, özgün kıyı biçimlenişleriyle öne çıkan ve liman kenti olarak bilinen Selanik ve Kavala'yı tarihsel bir perspektiften ele almakta; bu kentlerin Modern Türkiye Cumhuriyeti'ne yansımalarını irdelemektedir. Bu anlatımda köprü işlevi gören unsurlar, Osmanlı döneminden günümüze ulaşan mimari eserlerdir.

Kitapta, Osmanlı izlerini günümüze taşıyan yapıların her biri ayrı ayrı ele alınmakta; bilinen farklı adları, banisi, konumu, mimari özellikleri ve tarihsel süreç içerisindeki kullanım biçimleri, bilimsel kaynaklara dayandırılarak yalın ve akıcı bir dille sunulmaktadır.

Çalışma, iki ana bölümden oluşmaktadır: Selanik ve Kavala. Yunanistan'ın Makedonya bölgesinde yer alan bu iki kentten Selanik, ülkenin ikinci büyük şehri olmasının yanı sıra başlıca limanlarından biridir. Kavala ise Doğu Makedonya'da, Ege Denizi kıyısında yer alan görkemli bir sahil kentidir. Her iki kent de sahip oldukları zengin tarihsel ve kültürel mirasla öne çıkmakta ve turizm açısından büyük önem taşımaktadır (Şekil 2).

Şekil 2. Selanik ve Kavala Kentlerinin konumu (URL-1.geliştirilmiştir).

Selanik bölümünde Selanik hakkında tarihsel bilgiler, Osmanlı dönemindeki sosyal ve mimari doku 1430-1912 tarih aralığına bağlı kalarak aktarılmaktadır. Selanik kent dokusu içinde Osmanlı döneminden günümüze ulaşan mimari eserler:

- Hamza Bey Cami
- Alaca İmaret Cami
- Hortacı Süleyman Efendi Cami Minaresi
- Yeni Cami
- Bey Hamamı
- Paşa Hamamı
- Halil Ağa Hamamı
- Yeni Hamam
- Bedesten
- Musa Baba Türbesi
- Yedi Kule
- Beyaz Kule
- Atatürk Evi
- Vilayet Binası
- İdadiye Mektebi
- Osmanlı Bankası
- Gümrük Binası
- Gureba Hastanesi
- Osmanlı Su Şirketi İstasyon Binası'dır.

Kavala bölümünde Kavala kenti hakkında tarihsel bağlam ve Osmanlı dönemindeki mimari doku, 1387-1912 tarih aralığına bağlı kalarak aktarılmaktadır. Kavala kent dokusu içinde Osmanlı döneminden günümüze ulaşan mimari eserler:

- Kanuni Sultan Süleymaniye Su Kemeri
- İbrahim Paşa Cami
- Halil Bey Cami ve Medresesi
- Mehmet Ali Paşa Külliyesi
- Mehmet Ali Paşa Evi
- Kavala Konut Dokusu
- Kale'dir.

Her iki bölümde de mimari eserler; bilinen adları, tarihsel önemi, kent içindeki konumları, mimari plan özellikleri ve fotoğraflarıyla birlikte, literatür taraması ve yerinde gözlem yöntemleriyle elde edilen veriler doğrultusunda ayrıntılı olarak incelenmektedir.

BÖLÜM 1: SELANİK

Selanik kenti, MÖ 315 yılında Makedonyalı Kassandros tarafından kurulmuş ve adını, Makedonya Kralı II. Filip'in kızı ve Büyük İskender'in kız kardeşi olan eşi Thessalonike'den almıştır (Kiel, 2009), (Mazower, 2007). Kent, 29 Mart 1430 tarihinde Sultan II. Murad tarafından fethedilmiş; XV. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun kontrolüne geçerek yaklaşık 480 yıl boyunca Osmanlı egemenliğinde kalmıştır (Karaman ve Tümtaş, 2022). Kuruluşundan itibaren farklı medeniyetlerin bıraktığı kültürel ve mimari izler, Selanik'in kadim bir kent kimliği kazanmasını sağlamıştır.

Kentin temsilinde önemli rol üstlenen mimari ve kültürel dokuların aktarımı, okuyucuya yalnızca Osmanlı dönemindeki kentsel yapıyı değil; aynı zamanda kentin tarihsel gelişimini ve toplumun şekillenmesinde belirleyici olan unsurları da yansıtarak Selanik'i bir turizm kenti olarak değerlendirme olanağı sunmaktadır.

Kitabın yazarları oldukça geniş bir kaynakçadan yararlanmıştır. Özellikle göçler, savaşlar ve mübadele gibi toplumsal yapıyı derinden etkileyen olaylar; Ege Denizi'nin her iki yakasındaki gelişmelerle birlikte, öncesi ve sonrasına dair bilgi birikimiyle ele alınmış, yerel ve yabancı kaynaklardan faydalanarak bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir.

SELANİK KENTİNİN KÜLTÜREL MİRAS YAPILARI

Hamza Bey Camii

Osmanlı hâkimiyetine geçişin ardından Selanik'te inşa edilen ilk yapı olduğu vurgulanan caminin mimari özellikleri, görsellerle desteklenerek ayrıntılı biçimde ortaya konulmaktadır. 1430 yılında inşa edilen bu yapının, stratejik konumu nedeniyle günün her saatinde ziyaretçi çektiği belirtilmektedir. Hâlen yenileme süreci devam eden caminin, kentin en önemli caddesi üzerinde bir kültürel köprü işlevi üstlendiği; bu yönüyle Selanik'in tarihsel katmanlarının ve kolektif belleğinin korunmasına anlamlı katkılar sağladığı ifade edilmektedir (Erdoğan vd., 2016).

Alaca İmaret Camii

Caminin adını, özgün mimari unsurlarından biri olan renkli minaresinden aldığı; ancak bu minarenin 1925–1930 yılları arasında yıktırılması nedeniyle günümüze ulaşamadığı belirtilmektedir. Günümüzde ziyarete kapalı durumda olan yapının, yanında konumlanan çeşme ve hamam ile birlikte Osmanlı mahalle dokusu içerisinde bütüncül bir hizmet verdiği anlaşılmaktadır. Günümüzde ise cami, Selanik Belediyesi tarafından sergi, konser ve benzeri kültürel etkinlikler için kullanılmakta; böylece işlevsel dönüşümü aracılığıyla kültürel bir köprü olma niteliğini sürdürmektedir (Erdoğan vd., 2016).

Hortacı Süleyman Efendi Camii Minaresi

MS 4. yüzyılda Roma İmparatoru Galerius tarafından inşa ettirilen bu yapı, önce kiliseye, 1590 yılında ise camiye dönüştürülmüştür. Dairesel formda inşa edilmiş olması ve diğer camilerle benzerlik göstermemesi nedeniyle Evliya Çelebi tarafından "en ruhaniyetli, mübarek cami" olarak nitelendirilmiştir. Minarenin yapıdan ayrı olarak inşa edilmiş olması ve günümüzde Selanik'te ayakta kalan tek minareyi temsil etmesi, yapıyı Balkanlardaki minare mimarisi açısından özel bir konuma taşımaktadır. Yüksekliği, özgün mimari biçimlenişi ve kent dokusu içerisindeki konumuyla dikkat çeken

yapı, 16. yüzyıldan itibaren varlığını sürdürmekte olup, Balkanlar'daki Osmanlı izlerini yansıtan önemli bir mimari miras örneği olarak değerlendirilmektedir (Erdoğan vd., 2016), (Şekil 3).

Şekil 3. Hortacı Süleyman Efendi Camii (Erdoğan vd., 2016).

Yeni Camii

Selanik'te, 1902 yılında inşa edilen son Osmanlı camisidir. Selanik kentinin merkezinde, Türk mahallesinde bulunmaktadır. 1925'ten sonra arkeoloji müzesi yapılmıştır. Bilimsel değerlendirmelere göre caminin mimarisi, İslam ve Avrupa kültürü, Doğu Roma, İslam ve neoklasik dönem etkileri gösteren bir eserdir (Lowry, 2009).

Bey Hamamı

“Cennet Hamamı” ya da “II. Murad Hamamı” olarak da bilinmektedir. 1444 yılında II. Murad tarafından yaptırılmıştır. Hamamın yaptırıldığı tarihte Selanik'in bir Osmanlı kenti olması sebebiyle, yapı Anadolu'da var olan hamam kültüründen ayırtmadan, benzer özelliklerle yapılmıştır (Kanetaki, 2004). Eserin atıl durumda kalması, kent belleğinin okunmasında eksik bir hafızaya neden olmaktadır. Hamam kısa süreli sergi ve etkinlikler için kullanılsa da yeniden işlevlendirilerek aktif olarak kullanılması, kentin sürdürebilir kültür mirası hafızasında önemli bir yeri doldurulacaktır (Erdoğan vd., 2016).

Paşa Hamamı

Yapının 1520-1530 yılları arasında yaptırıldığı bilinmektedir. Hamamın suyunun kömürle ısıtılması nedeniyle çevreye zarar verdiği için kapatıldığı, günümüzde ise tarihi eser deposu olarak kullanılmakta olduğu belirtilmektedir (Erdoğan vd., 2016).

Halil Ağa Hamamı

Türkçe belgelerde yapı; “Halil Ağa Hamamı”, “Pazar-ı Kebir Hamamı”, “Pazar Hamamı” ve “Kadınlar Hamamı” gibi farklı adlarla anılmaktadır. Bununla birlikte, yapı genellikle “Yahudi Hamamı” olarak tanımlanmaktadır. Bu adlandırmanın temel nedeni, hamamın yoğun Yahudi nüfusun yaşadığı bir mahallede inşa edilmiş olmasıdır. Yangın ve deprem gibi çeşitli afetlere maruz kalmasına rağmen yapı, günümüze kadar ulaşmıştır (Erdoğan vd., 2016).

Yeni Hamam

Hamam olarak bilinen yapı, günümüzde de aktif biçimde farklı işlevde kullanılmakta olup bu özelliğiyle diğer benzer eserlerden ayrılmaktadır. Günümüzde özel mülkiyete ait olan yapı, kafe-restoran işleviyle hizmet vermektedir. Tarihsel süreçte halk tarafından yoğun biçimde kullanılmış olan yapının günümüzde

de benzer şekilde kamusal kullanıma açık olması, kentsel katmanların iç içe geçtiğini ortaya koymaktadır (Erdoğan vd., 2016).

Bedesten

Yapım tarihi kesin olmamakla birlikte 15. yüzyılda yapıldığı düşünülmektedir. Örtü strüktürü kubbeler ve dörtgen planlı ticaret yapıları, bedestenlerin genel mimari karakterini temsil etmektedir. Osmanlı kentlerinde kamu yapılarının önemli unsurlarından biri de bedestenlerdir. Osmanlı döneminde ticaret yapısı olan eserin, günümüzde yine ticareti amaçlı kullanılması, kentsel hafızanın korunarak sürdürülebilirliğinin sağlanmasında önemli bir tutum göstergesidir (Erdoğan vd., 2016).

Musa Baba Türbesi

16. yüzyılda yapıldığı düşünülen sekizgen planlı, Bektaşî cemaatine kutsal sayılan Musa Baba mezarının bulunduğu bir yapıdır. Restorasyon çalışmaları tamamlanmış olan yapının koruma altında olduğu bilinmektedir (Erdoğan vd., 2016).

Yedi Kule

Günümüzde şarkılara konu olmuş ve 1989 yılına kadar hapisane olarak kullanılmış, Bizans ve Osmanlı mimarisinden izler taşıyan bir kaledir. Balkanlarda kültür köprüsü görevini gören yapı geçirdiği restorasyon çalışmaları ile günümüze kadar ulaşmıştır. Osmanlı mirasının izlerini taşıyan eser, günümüzde ziyarete açıktır (Erdoğan vd., 2016).

Beyaz Kule

16. yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman tarafından inşa ettirilen ve günümüzde "Kanlı Kule" adıyla bilinen yapı, kentin en önemli simgelerinden biri konumundadır (Şekil 4). Her ne kadar mimari özellikleri bakımından Osmanlı üslubunu yansıtsa da literatür de sıklıkla Bizans yapısı olarak anılmaktadır. Günümüzde müze işleviyle kullanılan eserde, her katta Selanik'in farklı tarihsel dönemleri ele alınmakta; ancak yaklaşık beş asır boyunca kente hükmetmiş Osmanlı döneminin yeterince temsil edilmediği görülmektedir (Erdoğan vd., 2016).

Şekil 4. Beyaz Kule (Erdoğan vd., 2016).

Atatürk Evi

Türkiye Cumhuriyeti kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün doğduğu ve büyüdüğü evdir (Şekil 5). Günümüzde Atatürk Müzesi olarak hizmet vermektedir. 1870 yılında yaptırıldığı bilinen ev, Balkanlardaki sivil Türk Evi mimarisinin izlerini taşıyan, aynı zamanda Türkler için manevi değeri çok yüksek olan anıt bir yapıdır. Günümüzde Türkiye Cumhuriyeti Selanik Başkonsolosluğu sınırları içerisinde (Erdoğan vd., 2016).

Şekil 5. Atatürk Evi (Erdoğan vd., 2016).

Vilayet Binası

1891 yılında Yeni Cami’ nin de mimarı olan İtalyan mimar Vitaliano Poselli tarafından, neoklasisizm başta olmak üzere çeşitli mimari unsurları bir araya getiren eklektik bir üslupta tasarlanmıştır. Osmanlı döneminde vilayet binası olarak kullanılan yapı, günümüzde Makedonya ve Trakya Bölgesi Yönetim Binası olarak işlev görmektedir. Yapının tarihsel süreç içerisinde işlevsel olarak değişime uğramadığı anlaşılmaktadır (Erdoğan vd., 2016).

İdadiye Mektebi

İtalyan mimar Vitaliano Poselli tarafından 1887 yılında inşa edilen yapı, tarihsel süreç içerisinde farklı dönemlerde çeşitli işlevler üstlenmiştir. Günümüzde ise Aristoteles Üniversitesi Felsefe Bölümü bünyesinde kullanılmaktadır (Erdoğan vd., 2016).

Osmanlı Bankası

Yapı, Aristoteles Üniversitesi’ne ait olmasına rağmen günümüzde Selanik Devlet Konservatuarı olarak kullanılmaktadır. Yapının tarih boyunca farklı amaçlarla kullanılmış olması, kentin mimari dokusundaki kültürel ve eğitimsel işlevlerin sürekliliğini göstermektedir. Bu açıdan yapı, sadece bir mimari eser olmanın ötesinde, Selanik’in eğitim ve kültür tarihine dair önemli bir göstergedir (Erdoğan vd., 2016).

Gümrük Binası

Selanik kentinin ilk betonarme binası olarak bilenen yapı, günümüzde liman terminali ve depo olarak kullanılmaktadır (Erdoğan vd., 2016).

Gureba Hastanesi

U tipi yerleşim planına sahip ve Neoklasik üslupta 1900-1903 yılları arasında inşa edilen yapı, dönemin sağlık yapıları arasında “Hamidiye Hastanesi” adıyla bilinmektedir. Günümüzde ise bu yapı, işlevini koruyarak hâlen hastane olarak hizmet vermektedir (Erdoğan vd., 2016).

Osmanlı Su Şirketi İstasyon Binası

Yapının 19. yüzyılın sonlarında Belçikalı teknisyenler tarafından inşa edildiği bilinmektedir. Balkanlar’da endüstri yapısı olarak günümüze ulaşmış örneklerden biri olan yapı, “Su Müzesi” olarak kullanılmaktadır (Erdoğan vd., 2016).

BÖLÜM 2: KAVALA

MÖ 6. yüzyılda kurulan Kavala, 1912 yılına kadar Osmanlı İmparatorluğu’na bağlı Selanik vilayetinin Drama sancağında bağlı kaza merkezidir. Günümüzde ise Yunanistan’ın Doğu Makedonya ve Trakya

bölgesinde yer almakta; kuzeyde Selanik ile güneyde Dedeağaç arasında, yaklaşık 350 km² yüzölçümüne sahip bir liman kenti olarak konumlanmaktadır (Darkot, 1979).

Evliya Çelebi'nin 1667 yılındaki seyahatinde aktardığına göre, 16. yüzyılın ortalarından itibaren Kavala, özellikle tütün başta olmak üzere Trakya ve Makedonya'da yetiştirilen çeşitli tarım ürünlerinin dış pazarlara ulaştırıldığı önemli bir liman görevi üstlenmiştir. Taş mimarisiyle dikkat çeken evleri, beş camisi, liman çevresindeki ambarları ve kentin simgesi olan kale yapısı ile masalsi bir kent olarak tasvir edilmektedir. O dönemde Kavala, beş mahalleden oluşmakta ve toplamda yaklaşık 700 hane barındırmaktadır. Bu evlerden 500 kadarı İbrahim Paşa Camii çevresindeki Aşağı Kale bölgesinde, geri kalan 200'ü ise İç Kale kısmında yer almaktadır (Temelkiran ve ark., 1976).

Kavala'da inşa edilen yapılar arasında Arkeoloji Müzesi, Denizcilik Müzesi, Tütün Müzesi ve Kavalalı Mehmet Ali Paşa Müzesi gibi müze yapıları dikkat çekerken, kent aynı zamanda çok sayıda kilise ve katedrale de ev sahipliği yapmaktadır. Kentin yüksek kesiminde yer alan Akropolis ve Kavala Kalesi, tarihî dokunun öne çıkan yapılarıdır. Evliya Çelebi, ziyaretlerinde Kavala Kalesi'ni ayrıntılı biçimde betimlemiş; özellikle iç kale ile orta ve aşağı hisar bölümlerinden bahsetmektedir. Seyahatname'de, Orta Hisar'daki yaklaşık iki yüz evin kayalık zemin üzerine inşa edildiği ve bağ ile bahçelerden yoksun olduğu belirtilerek kentin topoğrafyasının konut dokusu üzerindeki etkisi vurgulanmaktadır (Şekil 6).

Şekil 6. Kavala Kentinde bir Ev (Erdoğan vd., 2016).

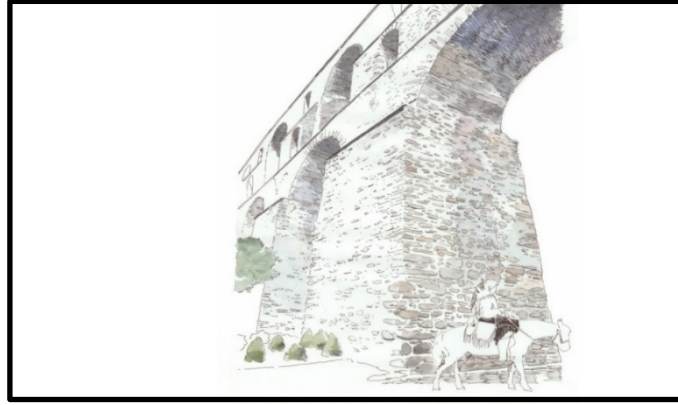
Evliya Çelebi'nin aktarımlarına göre Kavala'da üç cami bulunmaktadır: Alaca Camii, Bey Camii ve Suhte Camii. Kentte ayrıca bir mescidin varlığı da belirtilmektedir. Aşağı Hisar bölgesinde yaklaşık 500 ev yer almakta olup, bu evlerin büyük bir çoğunluğunun bahçesiz olduğu belirtilmektedir. Beş mahalleden oluşan Aşağı Hisar'da toplam beş cami bulunmaktadır; bunlar arasında özellikle İbrahim Paşa Camii, detaylı biçimde tasvir edilmektedir. Aşağı Hisar bölgesinde ayrıca bir mescidin daha bulunduğu aktarılmaktadır (Kahraman, 2010).

KAVALA KENTİNİN KÜLTÜREL MİRAS YAPILARI

Kanuni Sultan Süleymaniye Su Kemeri

Yapı, 18. yüzyılda çeşitli bölümlerinde gerçekleştirilen onarım müdahaleleri ile korunmuştur. İki yamaç arasında bağlantı kuran bir geçiş unsuru niteliğindeki kemer, 5 metre açıklık, 4,5 metre genişlik ve yaklaşık 20 metre yükseklik ölçülerine sahiptir. Ayrıca, kemerin bazı bölümlerinde dönemin mimari geleneğini yansıtan kuş evleri yer almaktadır (Turan ve İbrahimgil, 2004). Balkanlar'da günümüze bozulmadan ulaşabilmiş su kemeri örneklerinden biri olarak bilinen yapı, kente giriş kapısı niteliğinde

bir imge sunmakta ve günümüzde ziyaretçileri karşılayan anıtsal bir yapı olarak bütün görkemiyle ayakta durmaktadır (Şekil 7).

Şekil 7. Su Kemer (Erdoğan vd., 2016).

İbrahim Paşa Camii

Yapı, 16. yüzyılda inşa edilmiştir. Dönemin vezir-i azamı İbrahim Paşa tarafından büyük bir külliye parçası olarak yaptırılmıştır. Külliye bünyesinde caminin yanı sıra kervansaray, bezazistan (dükkanların yer aldığı çarşı), imaret, medrese, mektep, tekke, hamam ve sebilhane gibi çeşitli yapılar yer almaktadır (Lowry, 2008). Ancak, zaman içerisinde külliye ait çarşı, medrese ve han gibi yapılar yıkılmış ve günümüze ulaşamamıştır. Limana yakın bir konumda inşa edilen cami, dikdörtgen planlı bir yapıdır. Yapının fonksiyonu değiştirilerek kiliseye dönüştürülmüş olmasına rağmen, mevcut duruşu ve mimari birikimi ile yapı Osmanlı-Türk Mimarisine ait bir yapı olduğunu göstermektedir (Erdoğan vd. 2016).

Halil Bey Camii ve Medresesi

Osmanlı Devleti, yapıyı 16. yüzyılda medresesiyle birlikte inşa ettirmiştir. Yapı, 20. yüzyılda bir süre “Kız Okulu” olarak kullanılmış ve ayrıca “Kutup Camii” ile “Alaca Camii” adlarıyla da anılmıştır. Belediye filarmoni orkestrası, 1930–1940 yılları arasında camide faaliyet göstermiş; bu nedenle cami, halk arasında “Müzik Camisi” olarak tanınmıştır. Kavalalılar ise yapıyı uzun yıllar “Eski Müzik Salonu” adıyla ifade etmiştir. Caminin minaresi, 1950’li yıllarda yıkılmıştır. Restorasyon çalışmaları, cami ve medrese üzerinde (minare dışında) kapsamlı bir şekilde uygulanmıştır. Bu çalışmaların sonucunda yapı, günümüzde halka açılmış müze ile toplantı salonu işlevi kazanmıştır (Yılmaz, 2023). Araştırmacılar, caminin erken dönem Hristiyan bazilikasının temelleri üzerine inşa edildiğini ileri sürmektedir. Kare planlı, iki kademeli ve tek kubbeli olarak tasarlanan caminin yanında, L planlı ve önü açık sundurmalı bir medrese yer almaktadır. Cami, 18. yüzyıl Osmanlı mimarisinin özgün örneklerinden birini temsil etmektedir. Yapı, korunarak günümüze ulaşmış ve yakın dönemde gerçekleştirilen restorasyonlar sayesinde fiziksel açıdan güçlenmiştir (Erdoğan vd., 2016).

Mehmet Ali Paşa Külliyesi

Tarihe Kavalalı Mehmed Ali Paşa İsyanı ile adını yazdıran Mehmed Ali Paşa, 1808–1821 yılları arasında memleketi Kavala’da bir vakıf kurmuş ve günümüzde de varlığını sürdüren kapsamlı bir külliye inşa ettirmiştir. Külliye, imaret, medrese, cami, kütüphane, Medrese-i Hayriye ve köşk gibi çeşitli yapılardan oluşmaktadır (Kutluoğlu, 2002). Araştırmalar, bu külliyein Kavala ilinin en büyük külliyesi olduğunu belirtmektedir. Yapı, bir süre Mısır hükümetine geçmiş olsa da günümüzde “İmaret” adıyla bir butik otel olarak kullanılmaktadır. Ancak külliyein çevresi ve kent silüeti, Osmanlı kent dokusunun güçlü bir mirası olarak günümüze ulaşmıştır (Erdoğan vd., 2016).

Mehmet Ali Paşa Evi

Geleneksel Türk evi karakteristik özelliklerini taşıyan yapı, Kavala'da sivil mimari örneklerinin simgesi konumundadır. Kesin yapım tarihi bilinmemekle birlikte, araştırmalar konağın 19. yüzyılın başlarında inşa edildiğini göstermektedir. İki katlı olarak planlanan yapının alt katı taş, üst katı ise ahşap malzemeden oluşturulmuştur. Günümüzde müze işlevi gören bu konak, Osmanlı dönemi sivil mimarisinin klasik örneklerindendir (Turan ve İbrahimgil, 2004).

Kavala Konut Dokusu

Stratejik ve korunaklı konumu sayesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun ilgisini çeken Kavala, 17. yüzyılda önemli yatırımların yapıldığı bir kent haline gelmiştir. Kale restorasyon çalışmaları ve su kemeri inşaatları gibi altyapı faaliyetleriyle birlikte kalenin dış kesiminde ve sahil hattında ticari etkinliklerin yoğunlaştığı yeni yerleşim alanları oluşmuştur. Kalenin eteklerinden başlayarak ana cadde boyunca uzanan konut dokusu ve bakımlı sokaklarıyla kent, Selanik kentine benzer biçimde kale dışına taşarak genişlemiş; bu süreçte kalenin batı ve doğu yönlerinde yeni mahalleler oluşmuştur (Yıldız, 2018; Arslan, 2009). Kalede ve Halil Bey Camii'nin bulunduğu bölgede özellikle 18. Yüzyıl geleneksel Türk konut mimarisinin örneklerini görmektedir. Konutlarla birlikte bu doku, klasik bir Osmanlı Mahallesi özelliği ortaya koymaktadır. Türk yaşam tarzının yansıtıldığı bir üslup ile yapılan konutlar kentin dokusunu yansıtmaktadır (Erdoğan vd., 2016). 1839 ile 1913 yılları arasındaki dönemde Kavala, yalnızca bölgesel bir ihracat limanı kimliği kazanmakla kalmamış, aynı zamanda hızlı bir kentsel gelişim sürecine de girmiştir (Stergiopoulos, 2016).

Sur ve Kale

Kavala, MÖ 5. yüzyıldan itibaren surlarla çevrili bir yerleşim olarak varlığını sürdürmüştür. Bu surlar, tarih boyunca çeşitli dönemlerde onarım ve genişletme çalışmaları geçirmiştir. MS 4. yüzyılın ortalarında İmparator Julian tarafından gerçekleştirilen düzenlemeler, ardından 6. yüzyılda İmparator Justinian'ın müdahaleleri ve 10. yüzyılın ilk yarısında Basileios Klados'un yaptığı kapsamlı restorasyon çalışmaları koruma sürecinin önemli aşamalarını oluşturmaktadır. 14. yüzyılın başlarında II. Andronikos döneminde ise, kentin su kaynaklarını birbirine bağlayan yeni bir sistemin uygulanmasıyla surlar kentin en yüksek noktasına kadar genişletilmiştir (Erdoğan vd., 2016).

Osmanlı İmparatorluğu'nun 14. yüzyılın sonlarında (1391) Kavala'yı fethetmesinin ardından günümüzde hâlen ayakta olan kale inşa edilmiştir. Bu yapının büyük bir kısmının inşası 15. yüzyılın ilk çeyreğinde (1425) kadar sürmüştür (Erdoğan vd., 2016). 18. ve 19. yüzyıllar arasında cezaevi olarak da kullanılan kale, dikdörtgen planlı bir mimariye sahiptir.

Günümüzde Kavala Kalesi, yalnızca tarihî bir yapı olarak değil, aynı zamanda kültürel bir mekân olarak da işlev görmektedir. İçinde açık hava tiyatrosu bulunmakta; müzik dinletileri, tiyatro gösterileri ve dans performansları gibi çeşitli etkinliklere ev sahipliği yapmaktadır. Müze olarak da kullanılan kale, kentin en hâkim noktasında ve önemli bir turistik cazibe merkezi konumundadır.

SONUÇ

"Kültür Köprüleri 1: Selanik ve Kavala Bölgesindeki Osmanlı-Türk Mimari Mirası", Balkanlar coğrafyasında Osmanlı-Türk mirasının tarihsel, kültürel ve mekânsal boyutlarını bütüncül bir perspektifle ele alan bir çalışmadır. Kitap, Selanik ve Kavala kentlerindeki Osmanlı dönemine ait yapıların tarihsel süreçlerini, mimari özelliklerini ve mekânsal dönüşümlerini detaylı biçimde belgeleyerek, bu mirası hem tarihî hem de güncel bağlamda değerlendirmektedir. Çalışmanın yerinde gözleme dayalı

araştırma yöntemi, mimari yapıların fiziksel durumunu ve mekânsal konumunu somut verilerle ortaya koyması bakımından önemlidir; böylece okuyucu yalnızca tarihsel kayıtlarla sınırlı kalmayıp, günümüzdeki kullanım biçimleri ve mekânsal süreklilik hakkında da doğrudan bilgi sahibi olmaktadır.

Kitabın güçlü yönlerinden biri, Selanik ve Kavala örneklerini yalnızca mimarlık tarihi bağlamında değil, aynı zamanda kültürel kimlik, kentsel bellek ve Avrupa-Yunanistan ile Türkiye-Yunanistan ilişkileri çerçevesinde çok boyutlu bir analizle değerlendirmektedir. Bu yaklaşım, Osmanlı-Türk mimari mirasının günümüzdeki sosyo-kültürel işlevlerini ve bölgesel etkileşimlerini anlamak açısından önemli bir katkı sunmaktadır. Ayrıca, disiplinler arası yaklaşım sayesinde çalışma, mimarlık tarihi ile kültürel miras yönetimi alanlarını birleştirerek, akademik ve pratik alanlarda referans oluşturabilecek bir nitelik kazandırmaktadır.

Çalışmada bazı sınırlılıklar olduğu görülmektedir. Literatür taraması ve arşiv kaynaklarının kullanımında daha kapsamlı bir yaklaşım benimsenebilirdi; özellikle Osmanlı dönemi belgeleri, yapısal planlar ve arşiv fotoğrafları daha sistematik bir biçimde incelenerek eserin tarihsel derinliği artırılabilirdi. Ayrıca, alanında uzman kişilerle yapılacak birebir görüşmeler ve sözlü tarih çalışmaları eksikliği, çalışmanın analitik zenginliğini sınırlayan bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Bu yöntemsel eksiklikler, gelecekte yapılacak araştırmalar için önemli bir fırsat alanı sunmaktadır.

Buna karşın, kitabın güçlü yönleri, sınırlılıklarını büyük ölçüde dengelemektedir. Yerinde gözleme dayalı araştırmanın sağladığı veri zenginliği, Balkan coğrafyasındaki Osmanlı-Türk mirasının somut ve güncel görünümünü ortaya koymakta; disiplinler arası analiz ve kültürel-kentsel bağlam değerlendirmesi, araştırmaya özgünlük ve derinlik kazandırmaktadır. Kitap, özellikle mimarlık tarihi, kültürel miras çalışmaları, kentsel bellek ve kimlik inşası gibi alanlarda başvurulabilecek kapsamlı bir kaynak niteliğindedir.

Sonuç olarak, “Kültür Köprüleri 1”, Balkanlar’daki Osmanlı-Türk mimari mirasının anlaşılmasına katkıda bulunan, hem akademik literatüre hem de pratik koruma ve kültürel planlama süreçlerine referans sağlayan önemli bir kitaptır. Çalışma, hem tarihsel hem de güncel bağlamda mimari mirasın değerini ortaya koymakta ve gelecekte yapılacak araştırmalar için sağlam bir temel sunmaktadır. Çalışma, özellikle tarih, mimarlık, koruma ve kültürel miras alanlarında çalışan araştırmacılar, uzmanlar ve yüksek lisans/doktora öğrencileri için rehber niteliği taşımaktadır. Özellikle daha kapsamlı arşiv çalışmaları, sözlü tarih araştırmaları ve disiplinler arası yaklaşımın güçlendirilmesi ile Osmanlı-Türk mirasının Balkan coğrafyasındaki güncel yansımaları çok daha ayrıntılı biçimde incelenebilir ve korunma stratejilerine katkı sağlanabilir.

ÇIKAR ÇAKIŞMASI

Yazarlar makale hakkında herhangi bir çıkar çakışması olmadığını beyan ederler.

KAYNAKÇA

- Arslan, İ. (2009). 19. Yüzyılda Balkanlarda Sosyo-Ekonomik İlişkiler: Drama Sancağı Örneği (1864–1913). [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.
- Darkot, B. (1979). Kavala. Türkiye Diyanet Vakfı İslam ansiklopedisi (Cilt 25, ss. 60–62). Milli Eğitim Basımevi. İstanbul.
- Erdoğan, N., Akarsu, H. T., Kaplan, S., Çırpı, M. E. (2016). Kültür Köprüleri: Selanik ve Kavala Bölgesindeki Osmanlı Türk Mimari Mirası. Kocaeli Üniversitesi Vakfı Yayınları. ISBN:978-605-83983-5-1.

- Kahraman, S. A. (2010). Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Gümölcine, Kavala, Selanik, Tırhala, Atina, Mora, Navarin, Girit Adası, Hanya, Kandiye, Elbasan, Ohri, Tekirdağ (8. Kitap, 1. Cilt). Yapı Kredi Yayınları.
- Kanetaki, E. (2004). The Still Existing Ottoman Hamams in The Greek Territory. ODTÜ Faculty of Architecture journal. Middle East Technical University, Faculty of Architecture. s. 87. Erişim tarihi: 20 Ağustos 2024. http://ifa.arch.metu.edu.tr/archive/0258-5316/2004/cilt21/sayi_1-2/81-110.pdf
- Karaman, M.A., Tümtaş M.S. (2022). Tarihsel Olarak Kent ve Modernleşme Sürecinde Selanik. Osmanlı Dönemi Balkan Kentleri, Editörler: Zafer Gölen ve Abidin Temizer, Aralık 2016. Ankara. Cilt 1. ISBN: 978-605-180-564-1.
- Kiel, M. (2009). Selanik. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi (Cilt 36, ss. 352–357). Milli Eğitim Basımevi. İstanbul.
- Kutoğlu, M. H. (2002). Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. (Cilt 25, ss. 62-65). Milli Eğitim Basımevi. İstanbul.
- Lowry, H. W. (2008). Osmanlı Döneminde Balkanların Şekillenmesi, 1350–1550: Kuzey Yunanistan'ın Fethi, İskânı ve Altyapı Gelişmesi (A. Cemal, Çev.). Bahçekent Üniversitesi Yayınları. İstanbul.
- Mazower, M. (2007). Selanik: Hayaletler şehri, Hristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler (1430–1950) (G. Ç. Güven, Çev.). Yapı Kredi Yayınları. İstanbul.
- Stergiopoulos, D. (2016). Tobacco Cultivation and Trade in Kavalla and the Ottoman Financial Policy: A Case of Financial Growth in the Late Ottoman Empire. Advances in Historical Studies, 5(3), 92–101. <https://doi.org/10.4236/ahs.2016.53009>
- Temelkiran, T., Aktaş, N., Çevik, M. (1976). Evliya Çelebi Seyahatnamesi (8. kitap). Üçdal Neşriyat. ISBN:975-08-0692-1.
- Turan, Ö., İbrahimgil, M. Z. (2004). Balkanlardaki Türk Mimari Eserlerinden Örnekler (Yayın No. 97). TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu.
- Yıldız, Ö. (2018). Sea Trade in Kavala Harbour at the Beginning of 20th Century, Tarih ve Günce, 1(3), 217–250.
- Yılmaz, M. E. (2023). Kiliseye çevrilen Türk eserleri. YTB Yayınları, Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı. Ankara.
- URL-1. <https://www.aa.com.tr/tr/ulke-profilleri/yunanistan/901491> (2025). Yunanistan–Ülke Profilleri.aa.com. Erişim tarihi: 31.07.2025.